

LİBERALLEŞTİRMEDE SON DÖNEMEÇ

Mutlu Demirkan

ABD'nin Seattle kentinde 30 Kasım'da başlayacak olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Bakanlar Konferansı'nda 21. Yüzyılın ticari liberalleşme takvimi belirlenecek. WTO'nun hakimi, dördüzler olarak adlandırılan ABD, Japonya, Avrupa Birliği (AB) ve Kanada'nın şekillendireceği liberalleşme takvimine göre ve yapılacak toplantıda görüşülecek diğer konularla gelişmekte olan ülkelerin pazarlarının gelişmiş ülke merkezli çokuluslu şirketlere daha da fazla (hatta kapıların sonuna kadar) açılabilmesi için yeni kurallar dayatılacak.

MAI sürecinin ortadan kaldırılması yolunda çaba gösteren gruplardan biri olan Güneydoğu Asya merkezli Üçüncü Dünya Ülkeleri Birliği'nin (Third World Network) yöneticisi **Martin Khor'a** göre **"Bu yeni konuların her biri, gelişmekte olan ülkeleri halihazırda mevcut olan ve kendi iç ekonomilerini korumaya yönelik politikalarından vazgeçirmeye zorlayacak ve yabancı ulusötesi şirketlere bu ülkelerin piyasalarını tamamıyla ele geçirme hakkı tanıyacak özellikler içeriyor."**

Dördüzlerin belirledikleri konular arasında gelişmekte olan ülkeleri en çok kayba uğratacak 3 tanesi, yatırımlar, rekabet politikaları ve kamu mülkiyeti olacak. Şimdi bu üç başlık altında tartışılacaklara kısaca değinelim.

YATIRIMLAR: Zengin dördüzler, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını tam olarak yabancı yatırımlara açmaları ve bu şirketlere yüzde 100 ortaklık hakkı tanımaları için her türlü baskı aracını kullanıyorlar. Talep edilen ise yabancı yatırımcılara yerli yatırımcı ile eşit ve hatta daha fazla hakkın tanınması ve bu ülkelere sıcak para giriş ve çıkışının önündeki bütün ulusal engellerin kaldırılması.

Son birkaç yıldır WTO içerisinde dördüzlerin yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan yatırım, sadece doğrudan yabancı yatırımları içermekle kalmıyor, portföy yatırımları ve arazi alım satımını da kapsıyor. Eğer bu anlaşma WTO'da imzalanacak olursa gelişmekte olan ülkelerin yerel yatırımcılarını, çiftçilerini ve firmalarını korumak için önlem almaları mümkün olmayacak. Bu yerel firma ve çiftçiler kendi ürünlerinin büyük yabancı yatırımcıların rekabeti sonrasında piyasadan nasıl silinip yok olduğunu seyretmek zorunda kalacaklar. Aynı şekilde bazı ülkelere yabancıların konut, arazi satın alması konusunda getirilmiş sınırlamalar ile ülkeye para giriş çıkışı üzerindeki tüm kontrol ve kotalar da kaldırılmak zorunda kalınacak.

Oysa ekim ayı sonuna doğru yapılan WTO Bakanlar Konferansı'na hazırlık niteliğindeki toplantıda (tabii sadece dördüzlerin hazırlığı) ABD ile Avrupa ve Japonya arasında uzun zamandır tartışmalı olan bir konu tekrar gündeme geldi ki bu konunun Milenyum Toplantısı'nın yumuşak karnı olması bekleniyor: Tarımda sübvansiyonlar ve korumacılık. Avrupa'da başta Fransa olmak üzere bir çok ülke tarım sektörünü ve çiftçilerini batırmamak ve 21. yüzyılda stratejik önemini koruyacak olan bu sektördeki rekabetçi konumunu yitirmemek için tarım alanındaki sübvansiyonlarını ABD'nin istediği denli hızlı bir program çerçevesinde indirmemekte direniyor ve korumacı politikaları sürdürüyor. Japonya'da özellikle orman ve balıkçılık sektörleri için aynı tutumu sergiliyor. Japonya her ne kadar Güneydoğu Asya Ekonomik İşbirliği İttifakı (ASEAN) içerisinde liberalleşmeyi öğütleyen 'abi' konumundaysa da kendisi bu sektörlerindeki gümrük duvarlarını yıkmamakta ısrar ediyor. ABD'de de tarım alanında bazı sübvansiyonlar uygulanmıyor değil ama bunun oranı AB ve Japonya'dakine oranla çok daha düşük. Sonuç olarak ABD, kendi tarım ve hayvancılık sektörü açısından rekabeti bozan bu korumacılık konusunda Japonya ve AB ile sürekli tartışma halinde. Muz ve sığır eti konusunda AB ile ABD arasındaki bu ticaret savaşı geçtiğimiz aylarda diplomatik gerilim düzeyine kadar tırmandı. Japonya ile de ABD arasında özellikle çelik ihracat konusunda bir ticari çekişme öteden beri süregelmekte. Bu arada her geçen yıl rekordan rekora koşan ABD'in dış ticaret açığına karşın uyguladığı liberal dış ticaret politikası ise kendi 'Kongre'sinde bile sık sık sorgulanıyor. Hal böyleyken çokuluslu şirketlerin ezici çoğunluğuna sahip ve dış ticaret politikaları da onların kontrolünde olan bu zengin ülkelerin gelişmekte olan ülkelere her alanda gümrüklerini indirmelerini istemeleri açıkça onların asıl peşinde olduklarının 'serbest ticaret cenneti haline gelmiş bir dünya' değil, kendi iç pazarları gibi kullanabilecekleri, herhangi bir engelle karşılaşmayıp hatta destek bile görebilecekleri kocaman bir gelişen pazarlar cenneti!

REKABET POLİTİKASI: Yine Martin Khor'un ve internet aracılığıyla MAI ve küreselleşme

karşıtı savaşım sürdüren diğer çalışma gruplarının izleyip aktardıkları bilgilere göre, Avrupa Birliği ve ABD, gelişmekte olan ülkelerdeki yerel firmalara avantajlar sağlayan ulusal hukuk sistemlerini işlemez hale getirecek yeni bir anlaşmanın avukatlığını yapmaktalar. Örneğin, eğer bir ülkede yerel yatırımcılara ithalat ve dağıtım hakkı tanıyan politikalar yürürlükteyse veya bu ülkelerdeki uygulamalar yerli firmaların piyasa kanallarını kendi aralarında oluşturacakları mekanizmalarla denetlemelerine izin veriyorsa bu izinleri kapsayan yasa maddelerini sorgulayabilecek.

Zengin ülkeler bu tip politika ve uygulamaların yerli ürün ve firmalarla en azından eşit haklara sahip olması gereken yabancı ürün ve firmalar önünde engel oluşturacağını iddia etmekte. Ulusötesi şirketlere tanınacak ayrıcalıklar sonucunda, KOBİ'ler ticari hayattan silinecek, gelişmekte olan ülkelerin tartışma masasına getirebileceği tek argüman ise yerelde ve çok küçük ajanslar kurmak ve yıllar bazında dağıtım sistemleri inşa etmek olacaktır. Ancak bu son derece mütevazı yöntemler de zengin ülkelerce reddedilecektir.

Üçüncü Dünya Ülkeleri İletişim Ağı Başkanı Khor'un bizlere aktarmaya çalıştığı yasal hazırlık her ne ise sonuçta Kasım ayındaki toplantıda gündeme geleceğini bildiğimiz Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın (MAI –Multilateral Agreement on Investments) yukarıdaki paragrafta anlatılanlardan çok daha ağır koşullar içerdiğini artık okuyucu biliyordur.

KAMU MÜLKİYETİ: Zengin ülkelerdeki sermaye gruplarının gözü her zaman gelişmekte olan ülkelerdeki kârlı, verimli kamu sektörü işletmelerindedir. Şu andaki uygulamalara göre hükümet harcamaları, üyelerden biri bu konuda çok taraflı bir anlaşma yapılmasını istemedikçe, WTO kapsamı dışındadır. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu kamu işletmeleri ile ilgili harcamaların keskin bir şekilde azaltılmasına şiddetle karşı çıkacakları için zengin ülkeler bu konuda iki aşamalı bir geçiş planı önermektedir: 1) Hükümet işlemlerine daha büyük şeffaflık kazandırmak için bir anlaşma yapılması, 2) Ulusal muamele ilkesini de kapsayacak daha geniş çaplı ikinci bir anlaşmanın imzalanması.

Öte yandan ticaretin *daha da* serbestleştirilmesi daha doğrusunu söyleyelim, gelişmekte olan ülkelerin son gümrük ve diğer dış ticaret silahlarının da ellerinden alınmasının dışında bu zirvede tartışılacak bir diğer konu da işgücünün uluslar arası konumu olacak.

Gerek 1980'li yıllarda yalanı ile yanlışı ile içine itildiğimiz özelleştirme ve artık Batı'nın bu problemi (hukuksal ve kamuoyu tepkisi gibi engelleri) aştığını düşündükten sonra ortaya attığı '**uluslararası tahkim**' gibi konuların her zaman gündemde olduğu Türkiye bu süreci zaten alabildiğine yaşıyor. Ve IMF, Dünya Bankası gibi her türlü eleştirilere karşı varlıklarını koruyan ve şu anki siyasi liderlerin muhtaç ve mahkum olduğumuzu düşündükleri kurumların hala kredi musluklarını tutuyor olması nedeniyle bu özelleştirme sürecinin her geçen gün bir başka halkasıyla karşılaşyoruz. Hükümetlerin son yıllarda içinde bulunduğu borç krizinin etkisiyle ödeneklerini kısıtları belediyelerin, Dünya Bankası'ndan kredi alabilmek için gönüllü olarak bazı hizmetlerini özelleştirmeleri ya da uluslar arası tahkimi kabul etmeleri gibi.¹ Ecevit Hükümeti'nin IMF görüşmelerinde bütünüyle teslimiyetçi, özelleştirme ve uluslar arası tahkim alanında kraldan çok kralcı tutumuna her ne kadar zorlansak da alıştık. Elbette **ulusal** bir söylemle siyaset alanında kendine yer etmiş bir politikacının bu tavırlarını anlamak ve alışmak kolay olmadı ama artık tamamen biliyoruz ki Sayın Ecevit iş özellikle ekonomiye gelince (ki ulusalcı bir politikanın ayaklarını basması gereken tam bağımsızlık ilkesinin ekonomik alandaki bağımsızlıktan geçtiğini anımsatmaya gerek yoktur herhalde) emperyalist Batı'nın yörüngesinden sapmak şöyle dursun, programının önüne geçmeye çabılıyor.

IMF programlarının Türkiye'yi ne duruma sürüklediği artık hepimizin bildiği bir gerçek. Ancak Oxfam adlı yoksullukla ve özellikle de IMF programlarıyla *mücadele* eden bir örgüt, IMF, Dünya Bankası gibi örgütlerin gelişmekte olan ve hatta artık bir kısmı gelişemeyen ülkelerde uyguladıkları politikaların ortaya çıkardığı belki de bu kadar farkında olmadığımız bir başka ve çarpıcı yönü ortaya koyuyor.² Oxfam International, 11 sivil toplum kuruluşunun yoksullukla mücadele amacıyla kurdukları ve bugünlerde IMF politikalarına karşı yeni bir kampanyaya hazırlanan bir örgüt. Başta İngiltere'de olmak üzere dünyanın bir çok yerindeki büroları aracılığı ile konularına uygun veri toplamaya çalışıyorlar.

Örgüte göre, IMF'nin uyguladığı ekonomik programlar ve üçüncü dünya ülkelerinin içine itildiği borç sarmalı nedeniyle bütün dünyada 125 milyon çocuk okula gidemiyor. Oxfam, hükümetlerin eğitime öncelik vermektense katmerlenen borçların faizlerini ödeyerek uluslararası finans kuruluşlarının ceplerini doldurduğuna işaret ediyor.

Oxfam IMF'nin yoksul ülkelerin paralarını nasıl kullanacaklarını dayatmak konusunda çok etkili olduğunu belirtirken, özellikle gelişmekte olan ülkelerin geleceklerini kontrol edebilmeleri için eğitimin öneminin görülmesinin şart olduğuna dikkat çekiyor. Dünyada tüm çocukların en azından ilkokula gidebilmeleri için toplam 8 milyar dolara ihtiyaç bulunuyor. **"8 milyar dolar, dünyada 4 günlük askeri harcamaya ya da uluslararası piyasalarda spekülâtorlerin yedi günde kazandığı paraya denk geliyor. Avrupalılar bir yılda bu parayı bilgisayar oyunları ve maden suyuna harcıyor."** İlköğretimin, yoksul çocukların yaşadıkları sefaleti aşabilmelerinin tek yolu olduğunu vurgulayan Oxfam'ın verilerine göre, yaklaşık olarak 1 milyara yakın insan 21. yüzyıla hiç kitap okuyamadan ve imza atamadan girecek.

Ağır borç yükü altındaki ülkeler (çoğunluğunu en yoksul Afrika ülkeleri oluşturuyor) mali politikalarını kendileri yönlendiremedikleri ve ödemeleri gereken borçlar yüzünden para ayıramadıkları için pek çoğu önlenilecek sorunlar nedeniyle her yıl yaklaşık 3.4 milyon çocuk 5 yaşına gelmeden ölüyor. Tedavi edilebilir hastalıklardan ölen çocukların sayısı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) verilerine göre, yılda 7 milyon.³ Bu ülkelerde ortalama yaşam süresi 51. Sanayileşmiş ülkelerde ise bu rakam tam 26 yaş daha yüksek. Ağır borç yükü altındaki ülkelerde okul çağındaki 47 milyon çocuk ilkokula gidemiyor ve milyonlarca fazlası ise okulunu bitiremiyor. AIDS kurbanlarının üçte ikisi de yine bu ülkelerden çıkıyor. Bu ülkelerin ödemek zorunda oldukları borçları ulusal gelirlerinin yüzde 93'üne varıyor. Bu ülkelerin borçlarının silinmesi gelişmiş ülkelerin yılda kişi başına 19 dolar ayırabilmesine bağlı. Oysa bu ülkelerde her yıl silahlanmaya ayrılan harcama miktarı kişi başına 490 dolar civarında. Bu ülkelerin toplam borçları 371 milyar dolar civarında ve tek başına ABD bütçesi bunun 4.6 katı.

IMF politikalarının ve onun bir parçası olduğu emperyalist sistemin üçüncü ve yukarıda sözünü ettiğimiz bazen dördüncü dünya ülkeleri olarak da adlandırılan en az gelişmiş ülkelere etkisinin ne olduğunu anlamak ve bu sistemin her ne pahasına sürdürülebildiğini görmek için bu rakamlar yeterli. Ancak borç cenderesi yoluyla üçüncü dünyayı yola getirmek ve özelleştirme, iç piyasada bazı alanlarda serbestleştirme (kuralsızlaştırma) gibi yöntemler emperyalizmin, artık kapanmakta olan 20. Yüzyıla ait yetenekleri. Oysa modern sömürgeciliğin 21. Yüzyılda artık büyük bir rahatlık ve kolaylıkla zenginler grubu tarafından belirlendiği kurallara göre, önümüzdeki dönemde borç bağı ile Batıya bağlanmış bu ülkelerde hükümetlerin ekonomik politikalarını belirlemedeki tek silahı olan harcamalar da artık onların istediği biçimde yapılabilecek. Bu da kamu harcamalarının neredeyse ortadan kaldırılması, yabancı yatırımlara altyapı sağlayacak (yine onların şirketlerine ihale edilerek yaptırılacak) yatırımlara ağırlık verilmesi türünden uygulamaların bütün üçüncü dünya hükümetlerinin ister istemez uygulamak zorunda olacakları politikalar anlamına geliyor.

Dünya çapında, artık küreselleşme, liberalleşme ve kapitalistleşmede fazla ileri gidildiği, böyle giderse sosyal patlamalar yaşanacağı türünden itirazların başladığını ve bunu (aynı 1930'lu yılların Keynesçi politikaları gibi) kapitalizmin kimi ekonomistlerince de desteklendiğini bir önceki yazımızda anlatmıştık. Ancak bu konular hala ancak tartışma düzeyinde kalabiliyor ve WTO, AB gibi bizi de doğrudan ilgilendiren, ülkeler arası ticari ilişkileri belirleyen kurumların gündeminden çok uzakta. Bu *gözükara* emperyalistlerin 21. Yüzyıl ajandasını 30 Kasım'da Seattle'da yapacakları WTO Seattle toplantısında belirginleştireceklerini de yazımızın başında belirttik. Şimdi bu programın ayrıntılarına göz atmaya devam edelim.

Ulusal politikalar WTO'ya emanet!

Zengin ülkelerin amacı tüm üye ülkelerin hükümet harcamaları politikaları, kararları ve prosedürlerini ulusal muamele ilkesinin uygulanacağı bir yer olan WTO'nun şemsiyesi altında toplamak. Tabii bu ilke çerçevesinde hükümetlerin kendi projeleri, devir sözleşmeleri ve özelleştirme çalışmalarında vatandaşlar ya da yerel firmalara öncelik verilmesi artık söz konusu bile olamayacak. Yani Karabük Demir Çelik modeline son. Türkiye'nin '*kraldan çok kralcı*' politikacıları bu yöntemi pek uygulamasa da 1980 sonrası özelleştirme rüzgarına katılan ülkeler arasında bu uygulama etkili bir yer doldurabiliyordu. Bununla da kalmayıp artık özelleştirmelerde yabancı firmaların önündeki engellerin de tamamen kaldırılması hedefleniyor. Bu alışverişlerde hükümet kararlarından hoşnut olmayan yabancı firmaların, bu hükümeti WTO mahkemelerine getirmesi de öneriler arasında yer alıyor.

Çokuluslu şirketler, az ya da çok gelişmiş olmasına bakmaksızın dünya pazarlarında, hiç bir engelle karşılaşmadan dolaşip spekülasyon yapabilmek, geri kalmış ülkelerde yatırım yaparak çeşitli maliyet avantajlarından yararlanmak ve kârlarını katlamak istiyorlar. Bunları rahatça

yapabilmek için de kısa ya da uzun vadeli yatırımlarını uluslararası anlaşmalar yoluyla güvenceye almak, hatta bu anlaşmalar yoluyla (çeşitli tazminatlar ve yerel yatırımcılara verilen teşvikler gibi) yeni gelir kaynakları yaratmak istiyorlar.

Çokuluslu şirketler ve spekülâtörlerin canla başla yerleştirmeye çalıştıkları ve söz konusu platformlarda getirilmeye çalışılan yeni düzenlemelerin genel çerçevesi ise şunlar olacak:

- Çok uluslu şirketlere her tür ekonomik sektörde yerli şirketlerle yarışma hakkı.
- Savunma ve iletişim de dahil olmak üzere her tür stratejik sanayi dalı ve doğal kaynakların kullanımı da dahil olmak üzere her alanda ortaklık ya da iş kurma hakkı.
- Ulusal paraları rahatça alıp-satma ve herhangi bir engelleme olmadan sınır ötesine taşıma hakkı. (Bunun 1994'te Meksika Pesosu'nda, 1997'da Güneydoğu Asya ülkelerinde yarattığı mali krizleri hatırlayalım.)
- Üretim faaliyetlerinin, o bölgedeki halk ya da işçiler üzerindeki etkisini düşünmeden, herhangi bir sınırlama ya da ceza olmaksızın taşınabilmesi hakkı.
- Spekülasyonları engellemek için yatırımlara getirilen '*performans şartı*' gibi sınırlamalardan bağımsız hareket edebilme hakkı.
- Anlaşma gereği sahip olduğu hakların uygulanmadığını düşünen bir yatırımcının hükümeti dava etme ve tazminat talep etme hakkı.

'Bul karayı al parayı'

Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın geçen yıl Fransa'nın çekilmesi ve kamuoyunun baskısı nedeniyle askıya alınmasının ardından anlaşmanın taşındığı ya da taşınması olası örgütler, başta WTO olmak üzere, NAFTA'nın bütün Amerika ülkelerini içine alarak genişletileceği Amerika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA: Free Trade area of Americas), IMF (büyük bir olasılıkla yakın zamanda kredi almanın şartları bu paralelde daha da ağırlaştırılacak), Atlantik Ötesi Ekonomik İşbirliği (TEP: Transatlantic Economic Partnership, bu da Amerika'daki NAFTA ülkeleri ile AB ve belki de AB içinde olmayan diğer Avrupa ülkelerini kapsayan henüz görüşme aşamasında olan büyük bir ekonomik birlik), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC). Yani anlaşmanın OECD'deki süreci sözde Fransa'nın kamuoyu baskısı sonucu görüşmelerden çekilmesi ile durduruldu ama adı konulmadan ve tepki çekmemek için yine 'gizliden gizliye' bir yer değiştirme yöntemi uygulanıyor. MAI Karşıtları bunu, bizde 'Bul karayı, al parayı' diye anılan iskambil oyununa benzetiyorlar. Anlaşma taslağının bu kurumlardan birinde, resmi makamlar nezdinde gizliden gizliye görüşüldüğü ya da görüşüleceği mutlak gibi ama tıpkı 1995 yılında başlatılan MAI süreci gibi bu da açıktan açığa dile getirilmiyor. Hatta yine '*STK'lar tarafından tuzağa düşürülmemek için*' özellikle gizleniyor. Gerçi MAI kapsamındaki bir anlaşmanın (ismi her geçen gün değişiyor) görüşmeleri sürdürülürken anlaşmayı getirmeye çalışanların artık çok daha temkinli davranarak türlü oyunlarla sivil toplum kuruluşlarını ikna yoluna gideceklerini biliyoruz. Buna paralel bir gelişme ekim ayında Hazine Müsteşarlığımızın söz konusu anlaşmaya ilişkin Türkiye'nin tavrını belirlemek üzere sendikalar, meslek odaları gibi çeşitli STK'larla yaptığı bilgilendirme toplantısı idi. Oysa WTO'nun son zirvesi olan Uruguay Toplantısı'nda alınan kararları ve dünya ticaretindeki etkinliğini aklımıza getirirsek bu seferki zirvede alınacak kararların kapsamı ve boyutlarının söz edilenlerden az olmayacağı gün gibi ortaya çıkıyor. Kısacası dünyada *birileri* yine sonuçları en çok bizi etkileyecek bir oyun çeviriyor ve biz olanları '*izlemekle*' bile yetinemiyoruz. Çünkü bütün bu gelişmelerin kamuoyuna ya yansıtılmaması ya da iyi bir 'makyajla' aktarılması için çaba gösteriliyor.

Kaynakça 1- [Cumhuriyet gazetesi](#), 26.10.1999, s. 11

2- www.oxfam.org.uk ve bağlantılı sayfalar.

3- www.undp.org ve bağlantılı sayfalar.